

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 373.5.035:316

Г. О. Васьківська

ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Профільне навчання як важлива ціннісно-мотиваційна освітня ланка має задовольняти потреби молодого покоління на шляху професійного самовизначення і відповідати як зрослим вимогам українського суспільства, так і міжнародним стандартам. Аспекти соціалізації і становлення здобувачів освіти як соціально компетентних є в сучасній освіті одними із найактуальніших. Зважаючи на сучасні тенденції, що стосуються змін уявлень про людину, її освіту, можна підсумувати, що освіта на сучасному етапі робить акцент на соціально орієнтовану особистість, тобто особистість, яка здібна не лише адаптуватись у суспільстві за його правилами, нормами і законами, а й водночас реалізувати себе як неповторну індивідуальність, здійснюючи свідомий життєвий вибір, формуючи необхідну для себе і суспільства систему цінностей.

У Концепції Нової української школи соціальна компетентність трактується як уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів [2, с. 12]. Проблема соціалізації особистості є предметом аналізу філософії, педагогіки, психології, соціології, антропології та інших наук. У вітчизняній педагогіці ця проблема порушена у роботах І. Беха, І. Зверевої, І. Єрмакова, Л. Коваль, Н. Лавриченко, Н. Ничкало, О. Савченко та ін. Питання важливості формування соціальної компетентності школярів для їх ефективної соціалізації обґрунтовують зарубіжні і вітчизняні вчені (Н. Бібік, В. Доротюк, С. Косянчук, І. Кон, А. Мудрик, А. Петровський та ін.).

Метою статті є дидактична характеристика проблеми соціалізації старшокласників саме в умовах профільного навчання і окреслення шляхів її розв'язання.

Знання історичних і життєвих подій викликають внутрішню перебудову особистості, що відображається на переосмисленні попередніх орієнтацій, відносин і прагнень. Звісно, зміни у самосвідомості людини відбуваються і за допомогою ЗМІ. Результати нашого опитування серед учнів 9–11-х кл. (608 юнаків і дівчат), проведеного у закладах загальної середньої освіти Житомирської області та м. Києва, вказали на те, що 78,29% респондентів черпають необхідні їх знання саме з ТБ, радіо і преси. За таких умов змінюється ставлення до інших людей, до самого себе і свого життя. Цей процес називають

соціалізацією особистості й він не припиняється впродовж усього життя. Проте найважливіший період соціалізації відбувається у старшому шкільному віці, коли все життя ще попереду і багато чого можна змінити.

Коли ми поставили нашим респондентам запитання про те, яких саме знань їм не вистачає, то на нестачу знань з техніки і технологій діти не скаржаться. Натомість прогалин у знаннях про суспільство, людину і природу вистачає. Учні розуміють важливість здобуття саме цих знань, адже кожний з них має вже чималий особистий досвід життєдіяльності (з різноманітними спогадами, сумнівами, розчаруваннями, страхами, оцінками, висновками, удачами й поразками, розв'язаними й нерозв'язаними проблемами). Аспекти соціалізації і становлення учнів як соціально компетентних є в умовах профільного навчання одними із найактуальніших, таких, що вимагають максимум зусиль для їх розв'язання. Зважаючи на сучасні тенденції, що стосуються змін уявлень про людину, її освіту, можна підсумувати, що освіта на сучасному етапі робить акцент на соціально орієнтовану особистість, тобто особистість, яка здібна не лише адаптуватись у суспільстві за його правилами, нормами і законами, а й водночас реалізувати себе як неповторну індивідуальність, здійснюючи свідомий професійний вибір, формуючи необхідну для себе і суспільства систему цінностей.

Психолого-педагогічні, соціально-філософські аспекти досліджено Н. Лавриченко [4]. Наразі першочерговими для розв'язання є проблеми взаємодії людини і суспільства, а також широке коло питань, що стосуються соціалізації особистості та професійного становлення й соціального розвитку школяра. Соціалізація і самовизначення особистості старшокласників уможливлені завдяки «формуванню ціннісно-смыслових установок та орієнтацій за наявності високої якості освітнього потенціалу змісту профільного навчання» [3, с. 139]. З іншого боку, вагомим детермінантним чинником є внутрішній потенціал людина і те, чи може вона ефективно взаємодіяти з навколишнім світом і співпрацювати з людьми, співвідносити особисті інтереси з потребами суспільства, формувати власну систему цінностей, залежить її становлення як громадянина, а отже, й розвиток її соціальної компетентності.

Профільне навчання покликане забезпечити (окрім поглибленого вивчення окремих предметів і допрофесійної підготовки) розвиток соціальної компетентності та успішну соціалізацію учнів. Тобто, пріоритетним завданням, яке має розв'язати сучасна школа, є розвиток нахилів учнів, їх інтересів і здібностей до соціального самовизначення. З огляду на це, розвиток самостійності, здібності до творчої діяльності й готовності до співпраці, а також формування толерантності, громадянської відповідальності та правової самосвідомості (адаптація до мінливих умов життя у суспільстві) набувають виняткового значення, змушуючи підпорядковувати зміст освіти, навчальні технології, освітній процес найголовнішому – формуванню зреалізованої особистості у

професійній і громадській діяльності. Саме тому школа має зберегти фундаментальність освіти, водночас посилити профільну і поглибити ціннісну спрямованість змісту освіти, розвивати в учнів здібність до мислення і самостійної діяльності, дбаючи про їх соціалізацію.

Соціальна компетентність – це соціальні навички, які дають змогу людині адекватно виконувати норми і правила життя у суспільстві. Вона містить:

- знання про будову і функціонування соціальних інститутів у суспільстві; про соціальні структури; про різні соціальні процеси, що відбуваються у суспільстві;
- знання рольових вимог, які висуваються суспільством до представників того чи іншого соціального прошарку;
- навички рольової поведінки, що зорієнтована на той чи інший соціальний статус;
- знання загальнолюдських норм і цінностей, норм (звичок, звичаїв, традицій, моралі, законів, заборон тощо) у різних сферах і галузях соціального життя – національного, політичного, релігійного, економічного, духовного тощо;
- уміння і навички ефективної соціальної взаємодії (володіння вербальною і невербальною комунікаціями, механізмами взаєморозуміння у процесі спілкування);
- знання й уявлення людини про себе, сприйняття себе як соціального суб'єкта та ін.

Тобто, змістовим аспектом соціальної компетентності є активна, ініціативна і конструктивна позиція людини щодо життя суспільства, її участь у тому, що відбувається довкола, і відповідальність за це, її прагнення до поліпшення якості власного життя. До особистісного аспекту соціальної компетентності належать уміння здобувати знання про світ і себе, піклуватися про себе та інших, вибудовувати свої відносини з соціумом й оточенням. Звісно, відмінності у розумінні сутності і структури соціальної компетентності позначаються і на процесі її формування. Соціальна компетентність як здатність особистості розуміти щоденні ситуації, прогнозувати їх розвиток, бачити і передбачати варіанти реальної поведінки у цих ситуаціях інших людей, здатність і готовність співпрацювати, діяти самостійно і відповідально на основі вміння накопичувати і обмірковувати соціальну інформацію, є ядром соціалізації. Формування соціальної компетентності в учнів старшої школи можна подати як дидактичну модель, що містить певні блоки:

- *змістовий* – представлений змістом навчальних предметів і визначається вимогами державного освітнього стандарту; механізм реалізації – інтерактивні методи (індивідуальні, групові, міжгрупові) на уроках;
- *діяльнісний* – сприяє формуванню в учня суб'єктного досвіду, його компонентів в інтерактивній взаємодії, що розвиває соціальну

компетентність;

- *результативний* – представлений обґрунтуванням критеріїв соціальної компетентності: цінностями і пріоритетами соціальної взаємодії, соціально значущими якостями особистості, знаннями соціального характеру і функціональною грамотністю.

За підсумками конкретного навчання педагогічний працівник вносить певні корективи у зміст, або форми і методи роботи. Якщо учень усвідомлює, що йому бракує знань чи умінь для діяльності у певній галузі соціальної взаємодії і спілкуванні, тоді проводить самокорекцію. Він самостійно удосконалює свої знання і вміння шляхом самоосвіти: читання додаткової літератури, відвідування додаткових курсів, використання електронних ресурсів тощо.

Нами виокремлено низку умов, що сприятимуть соціалізації старшокласників в умовах профільного навчання:

- практичні заняття мають бути безперервними, тобто здійснюватись упродовж усіх років навчання у школі, що уможливить поступове введення учня у соціальну роль;

- необхідно під час практичних занять ознайомлювати учнів з різними життєвими ситуаціями, що забезпечуватиме практичну підготовку до соціального спілкування і взаємодії;

- слід надавати учням можливість не лише отримувати інформацію, а й повноцінно спілкуватися і взаємодіяти.

В умовах профільного навчання формування соціальної компетентності старшокласників можна здійснювати за такими напрямками:

- системне ознайомлення школярів з професіями;
- ознайомлення з соціально-рольовими функціями, які засвоює кожна людина.

Адже програвання певної ситуації-сценарію є важливим і ефективним для набуття певних соціальних навичок [5].

У такий спосіб школа сприятиме формуванню почуття професійного ставлення до виконання основних соціальних ролей людини. З цією метою треба залучати старшокласників до розроблення і захисту еталонної моделі, сценарію майбутньої професії. Учням пропонується розробити і захистити кілька сценаріїв-ситуацій за обраною професією. Під час моделювання (розроблення сценарію) старшокласники можуть використати запропонований алгоритм.

1. Визначити за різними джерелами інформації: призначення, «місії» професії, ролі у суспільстві, спрямованість; основний зміст діяльності; основні права і обов'язки; ступінь відповідальності перед суспільством і державою.

2. Здійснити розроблення або вибірку дій, прийомів, умінь, способів реалізації, що їх слід застосовувати у певній професії задля успішного досягнення результату, описати їх.

3. Описати основні способи і наслідки порушень норм, прав і обов'язків у певній професії, шляхи їх попередження.

4. Скласти перелік правил, якими можна керуватися у власному житті за реалізації функцій певної професії або ролі.

5. Спільно з однокласниками оформити накопичений матеріал у міні-книжку «Твоя професія».

Учитель, який організовує і спрямовує навчальну діяльність старшокласників щодо добору, оброблення й оформлення матеріалу з метою створення ними сценаріїв майбутніх професій, мусить виконати конкретні вимоги. Після прочитання відповідного курсу (наприклад, розроблений нами курс «Людинознавство» [1]) обов'язково мають бути розроблені орієнтовні завдання. За основу сценаріїв брати позитивні моменти і особистісні якості людини. Після складання сценаріїв, що їх потрібно розробляти впродовж року, провести конкурс проектів тощо.

Отже, ми передбачаємо соціалізацію в умовах профільного навчання з урахуванням розвитку соціальної компетентності, змістовим аспектом якої є конструктивна позиція людини щодо життя суспільства, її відповідальність за те, що відбувається з іншими людьми, і прагнення до вдосконалення власного життя, свідомий професійний вибір. Перспективою подальшого дослідження окресленої проблеми є розроблення моделі соціалізації старшокласників у позакласній діяльності.

Список використаної літератури

1. Васьківська Г. О. Людинознавство : навч. посіб для учнів 10–11 кл. / Г. О. Васьківська. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – 256 с. **2. Концепція** Нова українська школа URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. **3. Косянчук С. В.** Соціалізація та самовизначення особистості: апгрейдери процесу реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання // Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень / [відп. ред. О. В. Дробот]. – К. : Талком, 2018. – С. 138–141. **4. Лавриченко Н. М.** Педагогіка соціалізації: європейські абрисы [Текст] / Н. М. Лавриченко. – К. : ВіРА ІНСАЙТ, 2000. – 444 с. **5. Cole M.** Cultural Psychology. A Once and Future Discipline. Cambridge, Mass., London: The Belknap Press of Harvard University, 1996. – 400 p.

Васьківська Г.О. Дидактичні аспекти соціалізації старшокласників в умовах профільного навчання

У статті окреслено актуальність проблеми соціалізації старшокласників в умовах профільного навчання. Подано результати дослідження достатності відповідних знань старшокласників і їх самооцінки щодо вміння взаєморозуміння і співпраці як важливого аспекту соціалізації. Автор характеризує процес формування у старшокласників соціальної компетентності як обов'язкову умову соціалізації і представляє цей процес у вигляді моделі, що складається із змістового, діяльнісного і результативного блоків. Представлено можливі шляхи формування соціальної компетентності старшокласників і роль

вчителя у цьому процесі. Досягнення окреслених цілей реалізується через засвоєння учнями соціальних знань, а також умінь, що набуваються у процесі діяльнісного підходу в умовах профільного навчання.

Ключові слова: профільне навчання, старшокласники, соціалізація, соціальна компетентність, знання.

Васьковская Г. А. Дидактические аспекты социализации старшекласников в условиях профильного обучения

В статье обозначена актуальность проблемы социализации старшекласников в условиях профильного обучения. Представлены результаты исследования достаточности соответствующих знаний старшекласников и их самооценки относительно умения взаимопонимания и сотрудничества как важного аспекта социализации. Автор характеризует процесс формирования у старшекласников социальной компетентности как обязательное условие социализации и представляет этот процесс в виде модели, состоящей из содержательного, деятельностного и результативного блоков. Представлены возможные пути формирования социальной компетентности старшекласников и роль учителя в этом процессе. Достижение обозначенных целей реализуется через усвоение учащимися социальных знаний, а также умений, приобретаемых в процессе деятельностного подхода в условиях профильного обучения.

Ключевые слова: профильное обучение, старшекласники, социализация, социальная компетентность, знания.

Vaskivska H. Didactic Aspects of Socialization of Upper Secondary School Pupils in the Conditions of Profile Education

The article outlines the relevance of the problem of socialization of senior pupils in the conditions of profile education. Presents results of a study of the adequacy of the relevant knowledge of upper secondary school pupils and their self-assessment regarding the ability of mutual understanding and cooperation as an important aspect of socialization. The author characterizes the process of formation in upper secondary school pupils of social competence as a prerequisite of socialization and represents this process as a model consisting of meaningful, active and productive units. Presents possible ways of formation of social competence of the pupils and the teacher's role in this process. The achievement of the above goals are implemented through the assimilation of social knowledge and skills acquired in the process of the activity approach in the conditions of profile education.

Key words: specialized education, upper secondary school pupils, socialization, social competence, knowledge.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2018 р.

Прийнято до друку 26.10.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Желанова В. В.